

مقاله پژوهشی: تهدیدشناسی دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران

آرش قربانی سپهر^۱، حامد ابراهیمی^۲

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۱/۲۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۱/۲۹

چکیده

قرارگیری جمهوری اسلامی ایران در هندسه قدرت و نقش‌آفرینی در سطوح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای توجه بسیاری از بازیگران فراملی را به خود جلب کرده است تا با ایجاد تهدید، مانع نقش‌آفرینی ایران در تحولات جهانی شوند. روش پژوهش مقاله، روش آمیخته (کمی- کیفی) می‌باشد و به‌منظور توصیف و تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شد. تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی می‌باشد و ماهیت پژوهش، اکتشافی است. هدف از انجام این پژوهش، شناسایی تهدیدات دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران می‌باشد. جامعه آماری پژوهش حاضر؛ دانشگاهیان، مسئولین لشگری و کشوری می‌باشد که ۱۰۰ نفر از آنان از طریق نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب شده‌اند. سؤال اصلی به این قرار است: تهدیدات دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران کدامند و کدام یک بیشترین تأثیر را دارد؟ بر پایه نتایج تحقیق، تهدیدهای دفاعی-امنیتی با میانگین رتبه ۵/۹۲ بیشترین اهمیت را دارد. سپس تهدیدهای اقتصادی با میانگین رتبه ۴۴/۱۵ در جایگاه دوم قرار دارد. تهدیدهای سیاسی با میانگین رتبه ۴ در جایگاه سوم قرار دارد و تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی با میانگین رتبه ۳/۶۵ در جایگاه چهارم قرار دارد و در نهایت، تهدیدهای زیست محیطی با میانگین رتبه ۲/۲۸ در جایگاه پنجم قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: تهدیدشناسی، دفاعی، امنیتی، فرامنطقه‌ای، ج.ا.ایران.

^۱. پژوهشگر پسادکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه خوارزمی.

^۲. دکتری جغرافیای سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات (نویسنده مسئول)

۱. مقدمه

«تهدید» عنصر یا وضعیتی است که ارزش‌های حیاتی سه‌گانه «تمامیت ارضی»، «ایده و الگوهای رفتاری» و حاکمیت سیاسی را به خطر می‌اندازد (عقیلی و مصطفوی، ۱۳۹۲: ۲۶). اصولاً شناسایی انواع تهدید نیز مقوله‌ای دائمی است و آمادگی به‌منظور دفاع از آن، اقدامی منطقی و عقلایی است که در دنیای کنونی از ضرورت‌های اساسی ملت‌ها و مسئولان اصلی دولت‌ها محسوب می‌شود. از این‌رو، بر اساس دیدگاه‌های مختلف، ماهیت تهدیدات همواره مبتنی بر پیشرفت جهان در حال تغییر و تحول است و در حال حاضر، سرعت این تغییر و تحول از هر زمان دیگری در تاریخ معاصر بیشتر است. از طرفی ماهیت تهدیدات نیز همچون سایر رفتارهای پیچیده و جمعی انسان به آهستگی تغییر می‌کند و درک دوره‌های تغییر تهدید مشکل می‌شود، اما از آن مشکل‌تر پیش‌بینی تغییرات است.

ماهیت تهدیدات تابع فرهنگ استراتژیک، عقاید و نگرش بازیگران، محیط وقوع تهدید و... می‌تواند متفاوت باشد. بر این بنیاد، موقعیت ژئوپلیتیکی کشورها در طول زمان تحت تأثیر عوامل مختلفی چون جنگ‌ها، انقلاب‌ها، تحولات نظام بین‌المللی و جهانی همواره در حال تغییر و تحول می‌باشد. ج.ا.ایران یکی از کشورهای با اهمیت غرب آسیا می‌باشد که طی چند دهه گذشته دچار تغییر و تحولات عظیمی شده است. از زمانی که انقلاب اسلامی مردم ایران موجبات سرنگونی حاکمیت شاهنشاهی در ایران را فراهم ساخت و مدل متفاوتی را در نظام سیاسی جهان نشان داد، طرح‌ها و سناریوهای زیادی برای تخطئه و تخریب نظام سیاسی ج.ا.ایران در دستور کار مخالفین و دشمنان قرار گرفت و در جهت «تغییر نظام» هر تهدیدی که ممکن بود، رخ نموده است.

به‌عبارتی دیگر، بعد از پیروزی انقلاب اسلامی، ج.ا.ایران با دو تهدید فرامنطقه‌ای هم‌زمان روبه‌رو شد که تهدیدات سیاسی از جانب کشورهای غربی و تهدیدات دفاعی-امنیتی از جمله جنگ هشت ساله و در حین جنگ و تا کنون، ج.ا.ایران با تهدید اقتصادی فرامنطقه‌ای روبه‌رو می‌باشد. از سوی دیگر، در یک دهه اخیر با رشد فناوری اطلاعات نیز علاوه بر تهدیدات گذشته، تهدیدات فرهنگی-اجتماعی ماهیتی تازه از این تهدیدات را ایجاد کرده است. همچنین ج.ا.ایران در چند سال پیش‌رو با تهدیدات زیست‌محیطی رو به رو شده است که بخشی بر پایه تغییر اقلیم می‌باشد و برخی دیگر از تهدیدات زیست‌محیطی، مبنای انسانی دارد که از جمله آن، احداث سد‌های پرشمار در کشورهای همسایه با حضور و دخالت بازیگران فرامنطقه‌ای می‌باشد.

بنابراین، ج.ا.ایران به‌عنوان کشوری با موقعیت راهبردی، در دنیای معاصر همواره در معرض انبوهی از تهدیدات در مقیاس‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است. اما آنچه بیش از هر چیز دیگری برای تأمین امنیت

ملی پایدار لازم به نظر می‌رسد، توجه ویژه به شناسایی و احصای تهدیدات دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای و تلاش در جهت مقابله با این تهدیدات است که با توجه به محدودیت‌های منابع و زمان جهت مقابله با این تهدیدات، شناسایی و رتبه‌بندی اهمیت هر کدام از این تهدیدات برای آینده ج.ا.ایران، به منظور طراحی راهبردهای مناسب بسیار مهم و ضروری می‌باشد. از این‌رو، اهمیت این تحقیق از آن جهت است که با شناسایی تهدیدهای دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران می‌توان درجه‌ای را جهت برنامه‌ریزی به منظور تغییر تهدیدات دفاعی امنیتی به فرصت در آینده برای نهادهای امنیتی کشور به ارمغان آورد. ضرورت تحقیق ایجاد می‌کند جهت تأمین امنیت ملی پایدار نیاز است تهدیدشناسی دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران به صورت همه‌جانبه انجام شود که شناسایی جامع تهدیدات دفاعی-امنیتی نیازمند پژوهش علمی جامعی است که دستیابی به آن، ضامن پویایی و آمادگی تصمیم‌گیران جهت پیش‌گیری و مقابله با تهدیدات خواهد بود. به عبارت دیگر، عدم شناسایی جامع تهدیدات دفاعی-امنیتی و عدم انجام چنین تحقیقاتی می‌تواند خسارات زیان‌باری را برای کشور و همچنین بر سازمان‌های لشگری و کشوری وارد نماید که این نیز بر ضرورت تحقیق می‌افزاید. بر این اساس، پژوهش حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که «تهدیدات دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران کدامند و کدام یک بیشترین تأثیر را دارد؟».

۲. مبانی نظری و پیشینه شناسی تحقیق

۲-۱. پیشینه شناسی

برخی از منابع و تحقیقات انجام شده مرتبط با پژوهش حاضر عبارتند از: «مروی‌نام» و همکارانش در نتیجه مقاله‌ای با عنوان «پایش محیطی پیشران‌ها و روندهای مؤثر بر تهدیدات آینده از منظر دانش‌بنیان (۱۴۰۱)» که در شماره ۸۷ فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک دانشگاه دفاع ملی به چاپ رسیده است، بیان می‌کنند با استفاده از توانمندی و قابلیت‌های مؤلفه‌های دفاع دانش‌بنیان می‌توان امکان شناخت بیشتر تهدیدات آینده را مهیا نمود و بستر مناسب‌تری برای تسهیل و تسریع در بررسی و تحلیل تهدیدات برای سامانه دفاعی کشور آماده ساخت.

«کاظم‌پور و بهرامی» در مقاله‌ای با عنوان «بررسی ابعاد ارزیابی تهدیدات هوشمند آینده» (۱۴۰۰) که در شماره ۴۵ فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای دانش راهبردی به چاپ رسیده است، ابعاد هشت گانه تهدیدات را شناسایی کرده‌اند؛

(۱) اندازه تهدید،

- (۲) گستره تهدید،
- (۳) زمان تهدید،
- (۴) عمق تهدید،
- (۵) تکرار تهدید،
- (۶) دامنه تهدید،
- (۷) مکان تهدید،
- (۸) نوع تهدید.

«کوشا و نوذری» در مقاله‌ای با عنوان «تبیین اصول رهنامه راهبردی نظامی-امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران» (۱۴۰۰) که در شماره ۸۵ فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک دانشگاه دفاع ملی به چاپ رسیده است، ۱۳ اصل به‌عنوان اصول رهنامه راهبردی نظامی-امنیتی نیروهای مسلح را بیان می‌کند:

- (۱) اصل اشراف،
- (۲) اصل پیشگیری،
- (۳) اصل بسیج منابع،
- (۴) اصل فرماندهی،
- (۵) اصل آمادگی،
- (۶) اصل عمق بخشی دفاعی-امنیتی،
- (۷) اصل امنیت و دفاع پایدار مردم‌پایه،
- (۸) اصل خلاقیت و نوآوری،
- (۹) اصل وحدت تلاش،
- (۱۰) اصل چابکی،
- (۱۱) اصل خوداتکایی،
- (۱۲) اصل نبرد علوی،
- (۱۳) اصل عدم تقارن.

«اکبرنژاد و چشک» در مقاله‌ای با عنوان «اولویت‌بندی مؤلفه‌های اثرگذار بر سیاست دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران» (۱۳۹۹) که در شماره ۸۰ فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک دانشگاه دفاع ملی به چاپ رسید، بیان می‌کند سیاست دفاعی باید ایجادکننده هماهنگی و وحدت رویه در عمل سیاسی در

- دوره زمانی تعریف شده خود باشد و در غیر این صورت، بازیگران دچار تشتت الگوی رفتاری می‌شوند. لذا سیاست دفاعی معمولاً به وسیله رهبران و حاکمان، دولت مردان و اسناد بالادستی تعیین و ابلاغ می‌شود. با بررسی ادبیات پژوهش و سوابق مطالعاتی پیشین باید اشاره شود:
- ❖ **نقاط اشتراک با پروژه:** تهدیدهای منطقه‌ای و خارجی ج.ا.ایران بحث مشترکی است که در مقالات و کارهای گذشته روی آن تحقیق انجام گرفته است.
 - ❖ **نقاط افتراق با پروژه:** تهدیدهای دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران از نقاط افتراق با پژوهش‌های دیگر است.
 - ❖ **نکات مغفول واقع شده در تحقیقات قبلی:** هیچ کدام از تحقیقات قبلی به طور جامع به شناخت و تحلیل تهدیدهای دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران نپرداخته‌اند.
 - ❖ **نوآوری این تحقیق نسبت به تحقیقات قبلی:** اکتشافی بودن این پژوهش از آن جهت است که به شناخت و تحلیل تهدیدات دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران می‌پردازد؛ این شناخت می‌تواند نوع نگاه مسئولان را در برنامه‌ریزی کلان دفاعی کشور تحت تأثیر قرار دهد تا بتوان راهبردهای مناسبی در جهت کاهش و کنترل تهدیدها بکار بست.
 - ❖ **بهره‌برداری محتوایی و روشی:** اکثر مقالات این حوزه، با روش توصیفی-تحلیلی کار کرده‌اند اما محققان این نوشتار از روش و ابزارهای کمی در این پژوهش استفاده کرده و از نظرات نخبگان و متخصصان بهره می‌گیرند.

۲-۲. مبانی نظری

۲-۲-۱. تهدیدشناسی و الگوهای ارزیابی تهدیدات

بشر از ابتدای خلقت تا کنون، در میان تهدید رشد کرده و برای مقابله با تهدیدات، تمهیدات گوناگونی اندیشیده است. بعضی از این تهدیدات دیگر وجود ندارد و شدت برخی از تهدیدات، بیشتر یا کمتر شده است و برخی تهدیدات نیز جدید و تازه هستند. در دهه‌های اخیر، نحوه مقابله با این تهدیدها شکل علمی‌تری به خود گرفته و به طور مشخص «میزان احتمال وقوع»، «خسارت وارده» و «چگونگی مقابله با آنها» تعیین شده است (اصغریان جدی، ۱۳۸۶: ۲۴). تهدید عبارت است از:

«قابلیت‌ها، فعالیت‌ها و گاه اقدام دشمنان بالقوه و بالفعل برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز خودی به علائق و مقاصد امنیتی ملی که ثبات سیاسی و امنیت ملی کشور را به خطر می‌اندازد

(نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۷۶).

منابع تهدید برای امنیت ملی کشورها در سه حوزه قابل شناسایی هستند:

- (۱) تهدیدات داخلی،
 - (۲) تهدیدات خارجی،
 - (۳) تهدیدات فراملی (پورشاسب و حیدری، ۱۳۹۹: ۴۳۳-۴۳۲).
- رهبر معظم انقلاب اسلامی^(مدظله‌العالی) تهدیدات داخلی را در پنج حوزه دسته‌بندی کردند:

- (۱) فرهنگی،
- (۲) سیاسی،
- (۳) مدیریتی،
- (۴) اجتماعی،
- (۵) اقتصادی (حسینخانی، ۱۳۹۲: ۱۳۲).

تهدید خارجی، تهدیدهایی است که علیه «ارزش‌های دینی و ملی»، «تمامیت ارضی»، «استقلال سیاسی» و... صورت می‌گیرد و به امنیت ملی مربوط شده و دارای منشأ خارجی است (بهادریان، ۱۳۹۹: ۵). تهدیدات خارجی نسبت به تهدید داخلی از اهمیت و اولویت بیشتری برخوردار است (پژوهشکده امنیت ملی، ۱۳۹۹: ۸-۶).

تهدیدات فراملی مربوط به اقداماتی است که قدرت‌های بزرگ برای «مقابله»، «محدودسازی» و «فرسایش قدرت» کشورها انجام می‌دهند (مقیمی، ۱۳۸۹: ۹). بنابراین، تهدیدهای فراملی به عنوان بخشی از واقعیت راهبردی کنش قدرت‌های بزرگ در برابر اهداف بسیاری از کشورها می‌باشد که در روند مقابله با این تهدیدهای فرامنطقه‌ای، جلوه‌ای از مقاومت راهبردی شکل می‌گیرد و جایگزین مدیریت بحران و تهدید شده است (پورشاسب و حیدری، ۱۳۹۹: ۴۳۳).

«رابرتسون» از مفهوم «ارزیابی تهدید» به‌عنوان تحلیلی از «دلایل برنامه‌های تسلیحاتی حریف» استفاده کرد که اغلب در طول جنگ سرد "در بدترین حالت" انجام می‌شد، جایی که "علاوه بر پرسنل و سخت‌افزار"، مجموع دکترین استراتژیک حریف نیز در نظر گرفته می‌شد (براش^۱، ۲۰۱۱: ۶۲).

امروزه یکی از مسائل مورد توجه کشورهای قدرتمند جهان، حرکت به سوی شناسایی و اولویت‌بندی تهدیدات امنیت ملی است. در واقع لازم است این اولویت‌بندی با نگاهی سیستمی، فراگیر و مبتنی بر روش‌شناسی علمی انجام پذیرد تا بتواند در تخصیص بهینه منابع مؤثر واقع شود (بختیاری و صالح‌نیا، ۱۳۹۷: ۲۵۷).

«تهدیدات امنیتی» خطراتی هستند که اهداف و ارزش‌های حیاتی یک کشور و یک ملت را به گونه‌ای در معرض خطر قرار می‌دهند که همواره بیم آن رود در آن، اهداف و ارزش‌ها تغییرات اساسی صورت گیرد (بهادریان، ۱۳۹۹: ۵). تهدیدات امنیتی در هر کشور تابعی از شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است (تیکی^۱، ۲۰۰۶: ۱۱۵). تهدیدات امنیتی درک شده می‌تواند از سیاست سخت در برابر دشمن حمایت کند و در عین حال به لحاظ تهدید خارجی، انسجام درون‌گروخی را افزایش داده و نگرش‌هایی را در قالب اقدام تهاجمی به سمت منبع تهدید افزایش دهد (ساوه‌درودی، ۱۴۰۰: ۲۲۹)

«باری بوزان»^۲ با محور قرار دادن دولت، تهدیدهای امنیتی را به سه دسته تقسیم می‌کند:

- (۱) تهدیداتی که متوجه ایده دولت (ناسیونالیسم) هستند،
 - (۲) تهدیداتی که متوجه وجود فیزیکی و مادی دولت (جمعیت و منابع) هستند.
 - (۳) تهدیداتی که سازمان دولت (نهادهای سیاسی) را هدف قرار می‌دهند (طاهری‌مهر، ۱۳۹۱: ۲۹).
- تهدیداتی امنیتی در سطح فرامنطقه‌ای مربوط به اقداماتی است که قدرت‌های بزرگ برای مقابله، محدودسازی و فرسایش قدرت کشورها انجام می‌دهند (مقیمی، ۱۳۸۹: ۹).
- از سوی دیگر، جنگ و تهدید نظامی ملازم دائمی بشر در طول تاریخ بوده‌اند و انسان همواره با نوع کار و فعالیت خود، آن را تحت تأثیر قرار داده است. آنچه به عنوان خطر واقعی و ملموس، برای بقای کشور محسوب می‌شود، تجاوز به آن کشور است؛ زیرا معمولاً اقدام نظامی، تمامی عوامل تشکیل‌دهنده کشور را مورد تهدید قرار می‌دهد. تهدیدهای خارجی، ابعاد و ماهیت مختلفی دارند که تهدید دفاعی یکی از آنها محسوب می‌شود (پژوهشکده امنیت ملی، ۱۳۹۹: ۶).

تهدیدات دفاعی، تهدیداتی هستند که از سوی دشمنان با هدف تضعیف بنیه دفاعی یک کشور برنامه‌ریزی می‌شود. ویژگی برجسته این دسته از تهدیدات در استفاده از «زور» است که در ذیل عنوان تخصصی «منازعه» و «جنگ» از آن یاد می‌شود. به هر روی، ملاحظات دفاعی همچنان اهمیت خود را در کنار ابعاد نوینی چون سیاست، اقتصاد، فرهنگ و... حفظ می‌نمایند؛ به گونه‌ای که:

- ❖ اول) امنیت با افزایش توان نظامی-دفاعی فهم می‌شود،
- ❖ دوم) روابط بین بازیگران به بازی با حاصل جمع صفر تبدیل می‌شود که در آن تلاش برای افزایش منافع بدون کاهش در منافع دیگران متصور نیست.
- ❖ سوم) اصل برای افزایش منافع خود به سرکوب دیگران همت گمارد.

معنای گزاره‌های بالا آن است که امنیت با نبود تهدید دفاعی - نظامی اصولاً مرتبط است. زمانی که مسئله تهدید امنیت ملی و منافع ملی مطرح می‌گردد، آنگاه است که موارد زیر برجسته می‌شود:

(۱) تهدید دفاعی - نظامی، اساسی‌ترین و اصلی‌ترین تهدید امنیت ملی تلقی می‌شود.

(۲) مقابله نظامی مناسب‌ترین ابزار برای مقابله با تهدیدات است.

تهدیدات خارجی نسبت به تهدید داخلی از اهمیت و اولویت بیشتری برخوردار است (پژوهشکده امنیت ملی، ۱۳۹۹: ۸). برای ارزیابی تهدیدات می‌توان از چند روش کلی استفاده کرد؛

❖ روش اول) شناسایی تهدید مبتنی بر اهداف مرجع است. در این روش از طریق سنجش تأثیر

هر یک از تهدیدات شناسایی شده بر اهداف مرجع، تهدیدات مشخص خواهد شد. برای مثال چنانچه ایدئولوژی دولت، هدف مرجع در سطح امنیت ملی باشد، تشخیص تهدیدات خطرناک از میان تهدیدات شناسایی شده به میزان در خطر قرار گرفتن این هدف مرجع از ناحیه تهدید شناسایی شده بستگی دارد.

❖ روش دوم) ارزیابی تهدیدات از طریق طراحی سناریوها است. بر اساس این روش برای هر

تهدید شناسایی شده، سناریوهای احتمالی آن ترسیم خواهد شد. سپس با توجه به سناریوهای موجود، درجه تهدید تعیین خواهد شد.

❖ روش سوم) در ارزیابی تهدیدات، اولویت‌بندی تهدیدات شناسایی شده است. در این روش

با استفاده از فهرست تهدیدات شناسایی شده و برخی معیارهای اساسی که از سوی نخبگان مورد پذیرش قرار گرفته، تهدیدات اولویت‌بندی می‌شوند، سپس بر اساس وزن هر تهدید با مبنای قرار دادن حداقل وزن مورد پذیرش در خصوص تهدیدات امنیتی، این نوع تهدیدات تعیین خواهند شد (کاظم پور و بهرامی، ۱۴۰۰: ۱۳۲).

۲-۲-۲. راهبرد دفاعی - امنیتی

راهبرد دفاعی - امنیتی، مجموعه‌ای از خطوط راهنما، اصول و مؤلفه‌هایی است که دستگاه‌های سیاسی (سیاست‌گذار) با توجه به شرایط پیش‌رو و تحولات در حال وقوع اتخاذ کرده‌اند تا بتوانند میزان و احساس امنیت را در کلیت نظام اجتماعی ارتقاء دهند و زمینه را برای تحقق اهداف منافع ملی و تأمین مصالح کلی نظام فراهم نمایند. بدیهی است این دستگاه‌ها نیز مأموریت و ساختار خود را متناسب با شرایط پیش‌بینی شده تنظیم و اجرا می‌نمایند. این دور تکمیلی به جهت بالابردن سطح راهبردهای دفاعی - امنیتی کشور به دست برخی از سازمان‌های سیاست‌گذار قبل از طراحی و بالابردن سطح کارایی و سازمان‌های سیاست‌گذار و تصمیم‌گیر پس از طراحی را نشان می‌دهد (کلاهیجان، ۱۳۸۴: ۹۶-۷۰).

بسیاری از کشورها در طول قرن بیستم به نوعی همسایگان مستقیم یا بی‌واسطه خود را، منابع بالقوه تهدید یا حمایت قلمداد کرده‌اند. کشورها با تمرکز و توجه بر این همسایگان، در جستجوی ایجاد قواعد و هنجارهایی برای تعیین شیوه عمل و رفتار گروه‌های ویژه منطقه‌ای بوده‌اند. بیشتر تدابیر مؤفق امنیتی پس از ۱۹۴۵م، به جای سطح جهانی یا محلی، در سطح منطقه‌ای اتخاذ شده است (طاهری‌مهر، ۱۳۹۱: ۳۱).

۳-۲-۲. نگرش‌ها و نظریه‌ها در پندار از تهدید

واقع‌گرایان (رئالیست‌ها) در روابط بین‌الملل و مطالعات سیاست خارجی و نیز طرفداران نظریه اختلاف‌های واقع‌گرا در روانشناسی پیش‌بینی می‌کنند نابرابری قدرت می‌تواند منجر به پندار از تهدید و حتی درگیری شود. سازه‌انگاران اجتماعی در روابط بین‌الملل استدلال می‌کنند هویت مشترک داشتن احتمال دارد که به کاهش و حتی در برخی موارد، به حذف پندارهای تهدید ملت‌ها از یکدیگر منتهی شود. یافته‌های پژوهش «روسو و گارسیا»^۱ در سال ۲۰۰۷م، نشان دادند:

(۱) همانطور که واقع‌گرایان ادعا کرده‌اند، در وضعیت ضعیف از لحاظ نظامی قرار داشتن، پندار

از تهدید و احساس خطر نسبت تهدیدهای امنیتی را افزایش می‌دهد.

(۲) همانگونه که سازه‌انگاران استدلال کرده‌اند، ترس مشترک داشتن، موجبات کاهش پندار از

تهدید فراهم می‌آورد.

(۳) داشتن هویت مشترک به افزایش همکاری در زمینه‌های اقتصادی کمک می‌کند (لطیفیان،

۱۳۹۰: ۱۷۹).

«والت» در نظریه تهدید خود، همچنان به حمایت از واقع‌گرایی به عنوان چهارچوب نظری ادامه می‌دهد، اما تأکید وی بر پندار از تهدید، از سطح سیستمی به سطوح خردتر تغییر داده می‌شود؛ و تحلیل‌هایش از توانایی‌های مادی به عوامل ایدئولوژیک تغییر جهت داده می‌شود. والت به ایدئولوژی به عنوان یک متغیر نگاه می‌کند که با سایر متغیرها بر سر قوه تبیین، رقابت می‌کند. برخی تحلیل‌گران پرسش مهمی را در مورد اهمیت ایدئولوژی در شکل‌گیری «پندار از تهدید» رهبران و تصمیم‌گیران کشورها مطرح می‌کنند. این پرسش عبارتند از؛ «تا چه حد در محاسبه هزینه‌ها، سیاست‌گذاران به ایدئولوژی در برابر نگرانی‌های امنیتی بها می‌دهند؟» (لطیفیان، ۱۳۹۰: ۱۷۹).

واقع‌گرایان کلاسیک (گالیک، ۱۹۹۵) و ساختاری (واتس، ۱۹۷۹) استدلال می‌کنند تهدیدها تابع

نابرابری و نامتقارن بودن قدرت هستند (دویل^۲، ۱۹۹۷: ۱۶۸). اگر یک دولت همسایه (الف) بیش از دولت

1. Rousseau, D. L. and Rocio Garcia-Retamero

2. Doyle, M. W.

(ب) قدرت داشته باشد، دولت (ب) باید احساس خطر کند؛ زیرا هیچ چیزی در نظام بین‌الملل آنارشی‌گونه مانع استفاده از زور دولت (الف) علیه دولت (ب) برای حل و فصل اختلاف بین آنها نمی‌شود. در این جهان، «هر کسی به فکر خود» است و دولت‌ها مجبور هستند به هزینه‌های نظامی و ائتلاف‌های موقت بین‌المللی تکیه نمایند تا بین قدرت ملی خود و قدرت کشورهای دیگر تعادل برقرار نمایند. در این جهان هابزی باید به هم‌پیمانان مشکوک بود، زیرا دوست امروز ممکن است دشمن فردا در جنگ باشد و بیم آن وجود دارد که دستاوردهای منافع مشترک که باعث افزایش قدرت دولت امروزی می‌شود، ممکن است دشمن بالقوه خطرناک‌تری را در آینده به وجود آورد (روسو و گارسیا، ۲۰۰۷: ۱۲).

در مجموع، تهدیدها احتمالی هستند؛ زیرا ممکن است تحقق پیدا کنند و یا شاید عملی نشوند. به‌طور گسترده‌تر، می‌توانیم تهدیدها را در دو گروه تقسیم کنیم:

الف. تهدید علیه فرد،

ب. تهدید علیه مجموعه‌ای از افراد.

در روابط بین‌الملل و سیاست خارجی، تحلیل‌گران و سیاست‌گذاران بیشتر روی تهدیدهای جمعی متمرکز می‌شوند. تهدیدهای جمعی می‌تواند به سه نوع آشکار شود:

(۱) تهدیدهای نظامی،

(۲) تهدیدهای اقتصادی،

(۳) تهدیدهای فرهنگی.

در مقایسه، تهدیدهای فردی می‌تواند به شکل پیامدهای منفی برای امنیت فیزیکی، ثروت شخصی و درآمد، یا ارزش‌ها و باورهای شخصی یک فرد پدیدار شوند. در برخی از موارد، تهدید جمعی می‌تواند تهدید فردی نیز باشد. برای مثال کارگران صنعت خودروسازی یک کشور ممکن است ورود یک کشور دیگر به بازارهای داخلی کشور را به عنوان یک تهدید جمعی علیه کشور به علت رقابت با صنایع بومی و هم تهدید علیه امنیت شغلی خود در نظر بگیرند (لطیفیان، ۱۳۹۰: ۱۸۰).

۳. روش‌شناسی تحقیق

روش پژوهش در این مقاله، روش آمیخته (کمی-کیفی) می‌باشد. در این پژوهش، به‌منظور توصیف و تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار آماری SPSS استفاده شد. تحقیق حاضر از لحاظ هدف، کاربردی می‌باشد و ماهیت پژوهش، اکتشافی است. اکتشافی از این جهت که به شناسایی و دسته‌بندی گونه‌های تهدید دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای اقدام می‌شود. روش گردآوری اطلاعات در این پژوهش بر پایه مطالعات کتابخانه‌ای و تحقیقات میدانی می‌باشد و از پرسشنامه محقق ساخته

استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش حاضر دانشگاهیان، مسئولین لشگری و کشوری می‌باشد که ۱۰۰ نفر از آنان از طریق نمونه‌گیری گلوله برفی انتخاب شده‌اند. در این تحقیق به منظور برآورد پایایی ابزار اندازه‌گیری از طریق همسانی درونی از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است. نتایج بدست آمده در جدول (۱) ارائه شده است.

جدول شماره ۱. برآورد ضریب پایایی (RELIABILITY)				
تعداد سؤال	ضریب آلفای کرونباخ بعد از حذف سؤال	تعداد سؤال	ضریب آلفای کرونباخ	پرسشنامه
-----	-----	۱۰	۰/۸۳	تهدیدهای سیاسی فرامنطقه‌ای
۹	۰/۸۶۸	۱۰	۰/۸۶۶	تهدیدهای اقتصادی فرامنطقه‌ای
۹	۰/۸۷	۱۰	۰/۸۶۸	تهدیدهای فرهنگی - اجتماعی فرامنطقه‌ای
۱۱	۰/۸۸	۱۲	۰/۸۸	تهدیدهای دفاعی - آمینتی فرامنطقه‌ای
-----	-----	۹	۰/۹۱۶	تهدیدهای طبیعی و زیست محیطی فرامنطقه‌ای

با توجه به این که در روش آلفای کرونباخ، داشتن ضریب آلفای کمتر از ۰/۶ عموماً نشان‌دهنده پایایی ضعیف و پایایی با حداقل ۰/۷ قابل قبول و ۰/۸ و بالاتر پایایی خوب است. لذا، می‌توان گفت که همه پرسشنامه‌های مورد استفاده در این پژوهش از پایایی خوبی برخوردار هستند. البته ۳ سؤال (سؤال ۱ از تهدیدهای اقتصادی، سؤال ۴ از تهدیدهای فرهنگی - اجتماعی و سؤال ۱۲ از تهدیدهای دفاعی آمینتی) منجر به کاهش ضریب آلفا می‌شوند. در جدول (۱) ضریب آلفا قبل و بعد از حذف این سه سؤال نیز گزارش شده است.

۴. یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

۴-۱. یافته‌های تحقیق

با در نظر داشتن تنوع تهدیدات به لحاظ اثرگذاری، کارایی و جنس آن‌ها در محیط پیرامونی کشور ایران، استفاده از تاکتیک‌ها و تکنیک‌های متغیر و متنوع برای مقابله با تهدیدات الزامی به نظر می‌رسد. اتخاذ تدابیر فعال، احتیاطی و انجام پژوهش‌ها برای برآورد تخمینی سطح تهدیدها؛ اعم از داخلی و خارجی، نظام آمینتی کشور را قادر می‌سازد تا با در نظر داشت محدودیت‌ها در عرصه منابع و موجودیت تهدیدات بلند از جانب شبکه‌های تروریستی که در سطح منطقه در یک هم

پیوسته‌گی و هماهنگی فکری و ایدیولوژیک کار می‌کنند، برآورد غیر آن یعنی پیش‌بینی تحولات امنیتی در قالب پویش‌های منطقه‌ای را نیز در قالب یک ایده امنیتی شامل سازد.

با در نظر داشتن سطح تهدیدات دفاعی-امنیتی پیرامون کشور مانند محیط منطقه‌ای پیچیده و نامن، تهدیدات غیرسازمان‌یافته، مخالفان و گروه‌های تروریستی داخلی و خارجی، پیشرفت فناوری و از طرفی افزایش مداوم تهدیدات رسمی برای امنیت ملی کشور، اتخاذ یک رویکرد مناسب را برای مقابله و خنثی‌سازی این تهدیدات ضروری ساخته است. ضرورت تدوین یک دکترین دفاعی مناسب با سطح تهدیدات پیرامونی و دفاع فعال الزامی جلوه می‌کند. در واقع تهدیدات امنیت ملی کشور، تهدیداتی است که اولین و ضروری‌ترین شیوه مقابله با آن به منظور مهار، کنترل، خنثی‌سازی و یا محو آن، بهره‌گیری از ابزارها و روش‌های نظامی یا نرم‌افزاری مرتبط در قالب بکارگیری از قدرت (نظامی، بازدارندگی و مهار) است (نورزاد، ۱۳۹۹: ۱۶).

ج.۱. ایرن در شرایط کنونی در حال تبدیل شدن به یک قدرت منطقه‌ای است اما در کنار این موضوع، تهدیدات و آسیب‌پذیری‌هایی برای کشور قابل فرض است که در چارچوب تهدیدات نظامی، اطلاعاتی و جنگ الکترونیک مطرح بوده و برخی نیز در قالب تهدیدات اقتصادی مطرح می‌شوند. دشمنان با توجه به نوع بکارگیری سلاح، طیف متنوعی را شامل می‌شوند. در این راستا، برخی توانایی تهدید نظامی را دارند و برخی نظیر آمریکا از توانایی تمامی تهدیدات نظامی، اقتصادی، سیاسی و... برخوردار می‌باشند.

علاوه بر این، تهدیدات دیگری نیز برای جلوگیری از دسترسی ایران به استفاده از عرصه‌های سیاسی، نظامی و علمی و دانش‌های راهبردی اعمال می‌شود که می‌تواند در بلندمدت منجر به عقب‌ماندگی و عدم توسعه در علوم و فناوری‌های جدید، بروزرسانی شده و در برخی از موارد نیز منجر به کاهش حضور ایران در نقاط گوناگون گردد.

اولین مسئله‌ای که در خصوص تهدیدات باید عنوان کرد، همانا شناسایی تهدید بر مبنای تعریف منافع و امنیت ملی است. به این معنی که تهدیدات اموری ثابت نیستند، بلکه شناور بوده و بر مبنای مقتضیات و تحولات زمان، محیط و میزان درک از آن تغییر می‌کنند (دانش آشتیانی و رستمی، ۱۳۹۵: ۱۶). بر این اساس، ج.۱. ایرن تعداد شگفت‌انگیز و خردکننده‌ای از منابع تهدید پیرامونی برخوردار است و برای ادامه بقا، باید بر چهار واقعیت محوری محیط استراتژیک بیرونی خود تأکید داشته باشد و بر اساس اصل برتری منافع ملی و موازین قانون اساسی، گزینه مناسبی را برای کاهش تهدیدهای استراتژیک در سیاست خارجی استفاده نماید. تراکم فوق‌العاده زیاد

تهدیدات بیرونی؛ مرزهای طولانی و کنترل ناشدنی و ناهمگنی زبانی-قومی درونی و پیوندهای بیرونی آن‌ها به علاوه تلفیق موارد مذکور با حضور نیروهای فرامنطقه‌ای از جمله واقعیت‌های آن هستند. همچنین برآیند تمامی تحولات حاکی از ضعف ضریب امنیت ملی در محیط استراتژیک پیرامونی و روند رو به افزایش آسیب‌پذیری ج.ا.ایران است.

تداوم چنین روندی، امنیت و حتی بقای ملی ایران را به‌ویژه به هنگام بروز نشانه‌های ضعف و فتور (سستی) حکومت مرکزی با پرسش‌های جدی مواجه خواهد ساخت. بنابراین، در شرایط فعلی جهان، برای عبور از فضای «عدم اطمینان» نیازمند شناخت و تحلیل دقیق روند تهدیدات دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای هستیم؛ زیرا در دنیای امروزی اطلاعات و دانستن‌های لحظه‌ای فاقد ارزش کافی هستند و آن‌ها بجای تابع نقطه‌ای، تابع مسیری را دنبال می‌کنند.

۲-۴. تجزیه و تحلیل یافته‌ها

برای جواب سؤال پژوهش، از پرسشنامه طیفی استفاده شد و در بین متخصصان پخش گردید. در این پرسشنامه با توجه به مشاهدات و گزارش‌های میدانی، ۵ مؤلفه و ۵۱ شاخص را در نظر گرفتیم که پاسخگویان از خیلی کم تا خیلی زیاد به آنها امتیاز داده‌اند. سپس برای تجزیه و تحلیل آن از آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی گویه و قرار دادن آن‌ها در چند دسته استفاده شده که نتایج آن در زیر آورده شده است.

۱-۲-۴. آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی تأثیر تهدیدات سیاسی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران

برای آزمون این فرضیه ابتدا فرضیه‌های آماری H_0 و H_1 ایجاد می‌شود:

H_0 : اولویت‌های تأثیر تهدیدات سیاسی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران یکسان هستند.

H_1 : دست‌کم دو اولویت تأثیر تهدیدات سیاسی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران با هم متفاوت هستند.

در جدول (۲) آزمون فریدمن مربوط به تهدیدهای سیاسی ارائه گردیده است.

جدول شماره ۲. آزمون فریدمن مربوط به تهدیدهای سیاسی	
تعداد	۹۸
آماره خی دو χ^2	۴۹/۰۱۵
درجه آزادی	۹
.Sig.	۰

در جدول (۳) میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدهای سیاسی فرامنطقه‌ای ارائه گردیده است.

جدول شماره ۳. میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدهای سیاسی فرامنطقه‌ای (یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۲)			
شماره	شاخص‌های تهدیدهای سیاسی	میانگین رتبه	رتبه در شاخص سیاسی
۱	ائتلاف‌سازی‌های سیاسی جدید فرامنطقه‌ای علیه مواضع سیاسی ایران تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۶/۴۵	۱
۳	ائتلاف‌سازی‌های جدید منطقه‌ای در محیط پیرامونی کشور با حضور قدرت‌های جهانی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۶/۲۱	۲
۵	ممانعت از ابتکار عمل سیاسی ایران جهت ساخت ائتلاف منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۵/۷۲	۳
۷	فشار به کشورهای طرف قرارداد با ایران به منظور قطع همکاری تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۵/۷۲	۴
۴	ممانعت از عضویت ایران در ائتلاف‌سازی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۵/۶۴	۵
۶	نفوذ جاسوسان غربی و دشمنان جهت ورود به مجامع روشن‌فکری و تصمیم‌سازی نظام مانند دانشگاه‌ها، مطبوعات و مراکز نشر و فیلم جهت برهم زدن نظم و امنیت جامعه تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۵/۳۹	۶
۸	مشغول ساختن ذهن مدیران نظام به مسائل داخلی و منصرف ساختن آنان از تعقیب اهداف جهانی انقلاب اسلامی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۵/۱۴	۷
۹	ایجاد و گسترش اختلاف میان جناح‌های مختلف حاکمیت با هم و با مردم تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۵/۱۲	۸
۱۰	انعقاد قراردادهای بلندمدت ایران با کشورهای فرامنطقه‌ای تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۴/۸۲	۹
۲	وضع تحریم‌های سیاسی جدید علیه مسئولین کلیدی نظام و دستگاه سیاست خارجی کشور تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۴/۷۸	۱۰

طبق نتایج جدول (۲) مقدار آماره χ^2 (۰/۰۱، $P < .$ ، $df = 9$ ، $\chi^2 = 49/05$) نشان از معناداری تفاوت بین میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدات سیاسی است. به عبارت دیگر چون p برابر با ۰/۰۰۰ شده که کوچک‌تر از سطح معنی‌داری ۰/۰۱ است، نتیجه می‌گیریم که بین سؤالات پرسشنامه (شاخص‌های تهدیدهای سیاسی) به لحاظ اهمیت، تفاوت معنی‌دار وجود دارد و از دیدگاه پاسخگویان، این سؤالات از ارزش و اهمیت یکسان برخوردار نیستند. با توجه به جدول میانگین رتبه‌ها، سؤال ۱ با میانگین رتبه ۶/۴۵ دارای بزرگ‌ترین مقدار رتبه و لذا بیشترین اهمیت را دارد و سؤال ۲ با میانگین رتبه ۴/۷۸ کمترین اهمیت را دارد.

۲-۲-۴. آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی تأثیر تهدیدات اقتصادی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران

برای آزمون این فرضیه ابتدا فرضیه‌های آماری H_0 و H_1 ایجاد می‌شود:

H_0 : اولویت‌های تأثیر تهدیدات اقتصادی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران یکسان هستند.

H_1 : دست‌کم دو اولویت تأثیر تهدیدات اقتصادی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران با هم متفاوت هستند.

در جدول (۴) آزمون فریدمن مربوط به تهدیدهای اقتصادی ارائه گردیده است.

جدول شماره ۴. آزمون فریدمن مربوط به تهدیدات اقتصادی	
تعداد	۹۹
آماره χ^2 دو	۴۶/۹۵
درجه آزادی	۹
.Sig.	۰

در جدول (۵) میانگین رتبه شاخص‌های تهدیدهای اقتصادی فرامنطقه‌ای ارائه گردیده است.

جدول شماره ۵. میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدهای اقتصادی فرامنطقه‌ای (یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۲)			
شماره	شاخص‌های تهدیدهای اقتصادی فرامنطقه‌ای	میانگین رتبه	رتبه در شاخص اقتصادی
۱	تشدید بیشتر دامنه، ابعاد و هوشمندسازی تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی علیه ایران تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۶/۲۶	۱

۲	۶/۰۵	توسعه و نفوذ در ساختارهای کلان اقتصادی جهت برهم زدن و تضعیف نظام اقتصادی کشور تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۳	۶/۰۳	نفوذ در نهادهای کلان اقتصادی کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای جهت جلوگیری از توسعه و قطع روابط اقتصادی ایران در مقیاس منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۴	۵/۹۷	هوشمندسازی تحریم‌ها جهت جلوگیری سرمایه‌گذاری در طرح‌های زیرساختی و حیاتی اقتصادی کشور تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۵	۵/۵۶	توسعه و تسری تحریم‌های انرژی به حوزه‌های مختلف نفت و گاز و صنایع وابسته تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۶	۵/۲۸	ممنوعیت انتقال پول و بلوکه کردن حساب‌های بانکی ج.ا.ایران در کشورهای مختلف جهان تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۷	۵/۰۷	ممانعت از ایجاد خط لوله انرژی از طریق ایران به اروپا جهت تأمین انرژی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۸	۵/۰۱	محدودیت در ایجاد نمایندگی شرکت‌ها و بانک‌های ایرانی در کشورهای مختلف جهان تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۹	۴/۹۷	مصادره و سلب مالکیت دیگر دارایی‌های غیرپولی ج.ا.ایران در دیگر کشورها تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۱۰	۴/۸۱	تعلیق یا لغو پروژه‌های مشترک اقتصادی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟

طبق جدول (۴) مقدار آماره خی دو ($P < .01$ ، $df = 9$ ، $x^2 = 47.95$) نشان از معنی‌داری تفاوت

بین میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدات اقتصادی است. مقایسه میانگین رتبه‌ها در جدول (۵)

نشان می‌دهد مهم‌ترین شاخص تهدیدات اقتصادی از نظر گروه نمونه نظر دانشجویان سؤال ۱ با

میانگین رتبه ۶/۲۶ است و سؤال ۱۰ با میانگین رتبه ۴/۸۱ کمترین اهمیت را در بین شاخص‌های تهدیدهای اقتصادی از نظر افراد گروه نمونه دارد.

۳-۲-۴. آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی تأثیر تهدیدات فرهنگی-اجتماعی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران

برای آزمون این فرضیه ابتدا فرضیه‌های آماری H_0 و H_1 ایجاد می‌شود:

H_0 : اولویت‌های تأثیر تهدیدات فرهنگی - اجتماعی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران یکسان هستند.

H_1 : دست‌کم دو اولویت تأثیر تهدیدات فرهنگی-اجتماعی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران با هم متفاوت هستند.

در جدول (۶) آزمون فریدمن مربوط به تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی ارائه گردیده است.

جدول شماره ۶. آزمون فریدمن مربوط به تهدیدات فرهنگی-اجتماعی	
تعداد	۹۹
آماره χ^2 دو	۱۱۴/۳۵۵
درجه آزادی	۹
Sig.	۰

در جدول (۷) میانگین رتبه شاخص‌های تهدیدات فرهنگی-اجتماعی فرامنطقه‌ای ارائه گردید.

جدول شماره ۷. میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی فرامنطقه‌ای (یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۲)			
شماره	شاخص‌های تهدیدهای فرهنگی - اجتماعی فرامنطقه‌ای	میانگین رتبه	رتبه در شاخص فرهنگی-اجتماعی
۱۰	نشر اکاذیب توسط رسانه‌های معاند جهانی بر علیه ایران تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۶/۵۲	۱
۵	القاء حس بدبینی نسبت به آینده نظام و کشور با استفاده از رسانه‌های مجازی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۶/۴۴	۲
۱	توسعه تبلیغات منفی علیه کارآمدی نظام در ابعاد مختلف فرهنگی	۶/۳۵	۳

		– اجتماعی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۹	۶/۰۴	تدارک شبکه‌های متعدد رادیو تلویزیونی برای ایرانیان با استفاده از جدیدترین فن‌آوری‌ها تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۳	۵/۷۵	توسعه و تثبیت ناهنجاری‌های اجتماعی و تبدیل‌سازی ضد ارزش‌ها به ارزش در ذهن مردم کشور (با ایجاد شکاف‌های زبانی، هویتی و قومی، مراسم‌های مذهبی و ملی) تا چه اندازه می‌تواند به‌عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۶	۵/۴۵	حمایت مکرر و ترویج به پوشش نامناسب زنان ایرانی از طریق رسانه‌های جهانی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۲	۵/۱۹	توسعه و حمایت‌های همه جانبه از نهادها، احزاب، اشخاص اپوزیسیون در خارج و داخل کشور تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۷	۴/۹۷	قطع یا لغو مبادلات فرهنگی، همکاری‌های علمی، روابط آموزشی، تماس‌های ورزشی و گردشگری تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۴	۴/۳۰	توسعه و ترویج فراگیر مواد مخدر با خطرآفرینی بالا در جامعه تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟
۸	۳/۹۸	ممنوعیت یا محدودیت تحصیل دانشجویان در رشته‌های خاص در دانشگاه برتر جهان تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟

در جدول (۶) مقدار آماره آزمون خی دو مربوط به شاخص‌های تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی گزارش شده است. نتایج این جدول نشان می‌دهد که ($P < .01$, $df = 9$, $x^2 = 114/355$) بین میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. در جدول (۷) شاخص‌های تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی به ترتیب اهمیت گزارش شده‌اند. با توجه به نتایج این جدول سؤال ۱۰ با میانگین رتبه ۶/۵۲ دارای بزرگ‌ترین مقدار رتبه و لذا بیشترین اهمیت را در بین شاخص‌های تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی دارد و سؤال ۸ با میانگین

رتبه ۳/۹۸ کمترین اهمیت را در بین شاخص‌های تهدیدی‌های فرهنگی - اجتماعی دارد.

۴-۲-۴. آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی تأثیر تهدیدات دفاعی - امنیتی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران

برای آزمون این فرضیه ابتدا فرضیه‌های آماری H_0 و H_1 ایجاد می‌شود:

H_0 : اولویت‌های تأثیر تهدیدات دفاعی - امنیتی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران یکسان هستند.

H_1 : دست‌کم دو اولویت تأثیر تهدیدات دفاعی - امنیتی فرامنطقه‌ای بر ج.ا.ایران با هم متفاوت هستند.

در جدول (۸) آزمون فریدمن مربوط به تهدیدهای دفاعی - امنیتی ارائه گردیده است.

جدول شماره ۸. آزمون فریدمن مربوط به تهدیدات دفاعی - امنیتی	
تعداد	۱۰۰
اماره خی دو χ^2	۲۹/۵۳
درجه آزادی	۱۱
.Sig.	۰/۰۰۲

در جدول (۹) میانگین رتبه شاخص‌های تهدیدات دفاعی - امنیتی فرامنطقه‌ای ارائه گردید.

جدول شماره ۹. میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدهای دفاعی - امنیتی فرامنطقه‌ای (یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۲)			
شماره	شاخص‌های تهدیدهای دفاعی - امنیتی فرامنطقه‌ای	میانگین رتبه	رتبه در شاخص دفاعی - امنیتی
۱۱	تحریم‌های شورای امنیت سازمان ملل بر علیه ج.ا.ایران (تحریم‌های تسلیحاتی، تحریم سیاسی، محدودیت در واردات و صادرات، توقیف اموال بانکی و...) تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۷/۰۳	۱
۱	گسترش ناتو به نزدیک مرزهای ایران تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۶/۸۲	۲
۸	توسعه روش‌های نوین جاسوسی - اطلاعاتی با استفاده از فناوری‌های پیشرفته و جدید (ماهواره‌ها، پهبادها، هوش مصنوعی) تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای	۶/۸۲	۳

		کشورمان باشد؟	
۴	۶/۸۱	ممانعت از دستیابی ایران به فناوری‌های برترساز آینده در عرصه‌های مختلف نظامی، هوش مصنوعی، اینترنت اشیاء و پهبادها تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۴
۵	۶/۶۸	ایجاد ائتلافات با ماهیت امنیتی و دفاعی به همراه کشورهای معارض و رقیب ج.ا.ایران در محیط‌های پیرامونی کشور تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۶
۶	۶/۶۳	در اختیار دادن تسلیحات با فناوری‌های برترساز به کشورهای معارض پیرامون جمهوری اسلامی ایران تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۳
۷	۶/۵۵	توسعه قاچاق سلاح پیشرفته به داخل کشور جهت تسلیح قوی‌تر گروه‌های معارض داخلی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۷
۸	۶/۵۳	توسعه استفاده از بیوتوریسم جهت آسیب‌رسانی به زیرساخت‌های انسانی و... در نیروهای مسلح کشور تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۱۰
۹	۶/۴۶	توسعه حمایت‌ها از گروهک‌های مسلح و مبارز تجزیه طلب در نواحی مرزی کشور تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۲
۱۰	۶/۳۹	بکارگیری روش‌ها و ابزارهای نوین در ترور مسئولین، دانشمندان و افراد کلیدی نظام تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۹
۱۱	۵/۸۱	ممانعت از حضور نظامی ایران در عرصه‌های فضایی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۵
۱۲	۵/۵	جنگ‌های طولانی مدت میان کشورها (از جمله جنگ روسیه و اوکراین یا چین و تایوان و سایر جنگ‌ها) تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۱۲

طبق نتایج جدول (۸) مقدار آماره خبی دو برای تهدیدهای دفاعی امنیتی برابر است با (۰/۱).
 $P < ۱۱, df = ۲۹/۵۳, x^2 = ۲۹/۵۳$ که نشان از معنی‌داری تفاوت بین میانگین رتبه‌های این شاخص‌ها

است. نتایج جدول (۹) میانگین رتبه‌های مربوط به شاخص‌های تهدیدات دفاعی-امنیتی نشان می‌دهد سؤال ۱۱ با میانگین رتبه ۷/۰۳ دارای بزرگ‌ترین مقدار رتبه دارد. لذا جایگاه مهمترین شاخص را به خود اختصاص می‌دهد و سؤال ۱۲ با میانگین رتبه ۵/۵ کمترین اهمیت را در بین شاخص‌های تهدیدهای دفاعی-امنیتی به خود اختصاص داده است.

۵-۲-۴. آزمون فریدمن برای اولویت‌بندی تأثیر تهدیدات طبیعی و زیست محیطی فرمانطقه‌ای بر ج.ا.ایران

برای آزمون این فرضیه ابتدا فرضیه‌های آماری H_0 و H_1 ایجاد می‌شود:

H_0 : اولویت‌های تأثیر تهدیدات طبیعی و زیست محیطی فرمانطقه‌ای بر ج.ا.ایران یکسان هستند.

H_1 : دست‌کم دو اولویت تأثیر تهدیدات طبیعی و زیست محیطی فرمانطقه‌ای بر ج.ا.ایران با هم متفاوت هستند.

در جدول (۱۰) آزمون فریدمن مربوط به تهدیدهای زیست محیطی ارائه گردیده است.

جدول شماره ۱۰. آزمون فریدمن مربوط به تهدیدات زیست محیطی	
تعداد	۹۸
χ^2 آماره خی دو	۱۱۶/۲۵۱
درجه آزادی	۸
.Sig.	۰

در جدول (۱۱) میانگین رتبه شاخص‌های تهدیدات زیست محیطی فرمانطقه‌ای ارائه گردید.

جدول شماره ۱۱. میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدهای طبیعی و زیست محیطی فرمانطقه‌ای (یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۲)			
شماره	شاخص‌های تهدیدهای طبیعی و زیست محیطی فرمانطقه‌ای	میانگین رتبه	رتبه در شاخص زیست محیطی
۳	بیوتروریسم؛ توسعه، تکثیر و شیوع بیماری‌های خطرناک نو پدید با منشأ طبیعی در فضای کشور تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرمانطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۶/۱۹	۱
۲	تسهیل دسترسی ایران به داروها، محصولات کشاورزی و صنعتی ناسالم دارای ضریب آسیب‌رسانی بالا تا چه اندازه	۵/۳۴	۲

		می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	
۳	۴/۹۲	کاهش منابع آب شیرین جهان تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۶
۴	۴/۶۲	گرمایش جهانی و خشکسالی (از بین رفتن زمین‌های کشاورزی و کاهش محصولات استراتژیک جهانی) تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۹
۵	۴/۶	تحریک کشورهای همسایه به بستن منابع آبی خود به سمت ایران با استفاده از سدسازی و روش‌های مختلف دیگر تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۱
۶	۴/۶	انتشار گاز گلخانه‌ای تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۷
۷	۴/۵۵	دریاهای آزاد و اقیانوس‌ها (از جمله دزدان دریایی، مین و توقیف کشتی‌ها و... تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۸
۸	۴/۴۲	تغییر اقلیم و افزایش دمای جهانی و ذوب شدن یخچال‌های قطبی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۵
۹	۳/۹۷	کشت فراسرزمنی تا چه اندازه می‌تواند به عنوان یک تهدید فرامنطقه‌ای برای کشورمان باشد؟	۴

طبق جدول (۱۰) مقدار آماره خی دو ($P < .01$ ، $df = 8$ ، $\chi^2 = 116/251$) نشان از معنی‌داری تفاوت بین میانگین رتبه‌های شاخص‌های تهدیدات زیست محیطی است. با توجه به جدول (۱۱) میانگین رتبه‌های مربوط به تهدیدات زیست محیطی سؤال ۳ با میانگین رتبه ۶/۱۹ بیشترین اهمیت را بین شاخص‌های این متغیر دارد و سؤال ۴ با میانگین رتبه ۳/۹۷ کمترین اهمیت را در بین شاخص‌های زیست محیطی به خود اختصاص داده است. در جدول (۱۱) سؤال‌ها به ترتیب بیشترین اهمیت گزارش شده‌اند.

۶-۲-۴. آزمون فریدمن به منظور بررسی میزان اهمیت هر یک از تهدیدهای فرامنطقه‌ای برج.ا.ایران
 آزمون فریدمن به منظور بررسی میزان اهمیت هر یک از تهدیدهای فرامنطقه‌ای نشان می‌دهد در

حوزه‌های زیر با هم متفاوت هستند؛

- ❖ تهدیدهای سیاسی،
- ❖ تهدیدهای اقتصادی،
- ❖ تهدیدهای دفاعی-امنیتی،
- ❖ تهدیدهای حوزه‌های جغرافیایی،
- ❖ تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی،
- ❖ تهدیدهای زیست محیطی.

جدول ۱۲: آزمون فریدمن مربوط به تهدیدهای فرماندهی فرماندهی (یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۲)	
تعداد	۹۳
آماره خی دو χ^2	۳۸۵/۳۵۵
درجه آزادی	۵
.Sig.	۰

در جدول (۱۳) میانگین رتبه‌های تهدیدهای فرماندهی ج.ا.ایران ارائه شده است.

جدول شماره ۱۳. میانگین رتبه‌های تهدیدهای فرماندهی ج.ا.ایران (یافته‌های نگارندگان، ۱۴۰۱)		
رتبه‌بندی مؤلفه‌ها	میانگین رتبه	تهدیدهای فرماندهی ایران
۱	۵/۹۲	تهدیدهای دفاعی - امنیتی فرماندهی
۲	۴/۱۵	تهدیدهای اقتصادی فرماندهی
۳	۴	تهدیدهای سیاسی فرماندهی
۴	۳/۶۵	تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی فرماندهی
۵	۲/۲۸	تهدیدهای طبیعی و زیست محیطی فرماندهی

جدول خی دو با مقدار آماره (۰/۰۱) $P < .$ $df = 5$ $\chi^2 = 385/355$ نشان می‌دهد که بین میانگین رتبه تهدیدهای فرماندهی تفاوت معنی‌داری وجود دارد. با توجه به جدول میانگین رتبه‌ها، تهدیدهای دفاعی-امنیتی با میانگین رتبه ۵/۹۲ بیشترین اهمیت را دارد. سپس تهدیدهای اقتصادی با میانگین رتبه ۴/۱۵ در جایگاه دوم قرار دارد. تهدیدهای سیاسی با میانگین رتبه ۴ در جایگاه

سوم قرار دارد و تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی با میانگین رتبه ۳/۶۵ در جایگاه چهارم قرار دارد و تهدیدهای زیست محیطی با میانگین رتبه ۲/۲۸ در جایگاه پنجم قرار دارد. به‌طور کلی، از دیدگاه گروه نمونه تهدیدهای دفاعی-امنیتی و اقتصادی بالاترین اهمیت را دارند و تهدیدهای طبیعی و زیست محیطی فرامنطقه‌ای کمترین اهمیت را دارند.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

۵-۱. نتیجه‌گیری

در این تحقیق تهدیدات دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران در ابعاد سیاسی، اقتصادی، دفاعی-امنیتی، فرهنگی-اجتماعی و طبیعی-زیست محیطی شناسایی گردید که هر کدام از این مؤلفه‌های تهدیدزا شاخص‌هایی را دربر می‌گرفتند که هر کدام از آن‌ها به نوعی بر امنیت ملی تأثیر می‌گذارند و یا در آینده تبدیل به تهدیدی جدی خواهند شد. بدین ترتیب هر چه آگاهانه و واقع‌نگرانانه‌تر بتوانیم به شناخت تهدیدات دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران پرداخته شود در ازای آن راهبردی دقیق‌تر ارائه و به همان اندازه بی‌ثباتی خنثی می‌گردد. لذا راهبردهای دفاعی-امنیتی تهدیدات را به فرصت تبدیل خواهند ساخت.

بر پایه آزمون فریدمن، تهدیدهای دفاعی-امنیتی با میانگین رتبه ۵/۹۲ بیشترین اهمیت را دارد. سپس تهدیدهای اقتصادی با میانگین رتبه ۴۴/۱۵ در جایگاه دوم قرار دارد. تهدیدهای سیاسی با میانگین رتبه ۴ در جایگاه سوم قرار دارد و تهدیدهای فرهنگی-اجتماعی با میانگین رتبه ۳/۶۵ در جایگاه چهارم قرار دارد و تهدیدهای زیست محیطی با میانگین رتبه ۲/۲۸ از نظر پاسخگویان جایگاه پنجم را به خود اختصاص داده است.

نتایج گویای آن است که این تهدیدات فرامنطقه‌ای ج.ا.ایران به مثابه یک سیستم چرخشی عمل می‌کنند؛ به‌طوری‌که از به‌وجود آمدن یک تهدید، تهدیدی دیگر پدیدار می‌شود. به همین دلیل، پیشنهادت زیر ارائه می‌گردد.

۵-۲. پیشنهاد

- (۱) حضور فعال و مؤثر ج.ا.ایران در سازمان‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به‌منظور پیشگیری و کنترل تحریم‌های سیاسی، اقتصادی و همه‌جانبه غرب علیه کشور ایران.
- (۲) بهره‌گیری از ظرفیت رسانه‌ها جهت تصویرسازی از انقلاب اسلامی ایران در سطح جهانی.

- (۳) هوشمندسازی نظام اداری کلان کشور به منظور جلوگیری و کنترل نفوذ جاسوسان غربی در برهم‌زدن نظام اقتصادی و سیاسی کشور.
- (۴) بهره‌گیری و حفظ منابع ژئوپلیتیکی کشور در مناسبات بین‌المللی در جهت وابسته‌سازی کشورها در سطوح منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای.

منابع

الف- فارسی

- اصغریان جدی، احمد (۱۳۸۶). *الزامات معمارانه در پدافند غیرعامل پایدار*. تهران: انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- اکبرنژاد، ابوالقاسم؛ چشک، کریم (۱۳۹۹). «اولویت‌بندی مؤلفه‌های اثرگذار بر سیاست دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۱۸ (۸۰)، ۲۰۶-۱۸۹.
- بهادریان، رستم (۱۳۹۹). «تهدیدشناسی دفاعی-امنیتی فرامنطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران»، *نمای راهبردی دانشگاه و پژوهشگاه دفاع ملی*، گروه ژئوپلیتیک پژوهشکده امنیت ملی، ۱۸ (۳۰۳).
- پژوهشکده امنیت ملی (۱۳۹۹). *تهدیدشناسی دفاعی-امنیتی جمهوری اسلامی ایران*. تهران: نمای راهبردی دانشگاه و پژوهشگاه دفاع ملی.
- پورشاسب، عبدالعلی؛ حیدری، کیومرث (۱۳۹۹). «تبیین ریشه‌های تهدیدات ناهمطراز جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۱۸ (۸۲)، ۴۵۰-۴۲۹.
- حسینخانی، نورالله (۱۳۹۲). *مبانی نظری اندیشه‌های دفاعی امام خامنه‌ای (مدظله العالی)*. تهران: دانشگاه صنعتی مالک اشتر.
- دانش‌آشتیانی، محمدباقر؛ رستمی، علی (۱۳۹۵). «تحلیلی بر دکترین نظامی-دفاعی مقام معظم فرماندهی کل قوا در محیط ملی و بین‌المللی»، *فصلنامه علوم و فنون نظامی*، ۱۲ (۳۶)، ۲۷-۵.
- ساوه‌درودی، مصطفی (۱۴۰۰). «گام دوم انقلاب در دو حرکت (شناخت تهدیدات امنیتی، مقابله با تهدیدات امنیتی)»، *مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی*، ۱۱ (۴۲)، ۲۲۱-۴۲۶.
- طاهری‌مهر، احسان (۱۳۹۱). *تأثیر همکاری سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) و شورای همکاری خلیج فارس بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.

- مروی‌نام، محمدرضا؛ عابدی، یونس؛ بوالحسنی، خسرو (۱۴۰۱)، «پایش محیطی پیشران‌ها و روندهای مؤثر بر تهدیدات آینده از منظر دفاع دانش‌بنیان»، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۲۰ (۸۷)، ۱۳۵-۱۵۸.
- عقیلی، سید وحید؛ مصطفوی، فرحناز (۱۳۹۲). «ماهیت تهدید نرم، ابعاد و ویژگی‌ها»، *دانشنامه حقوق سیاست*، ۹ (۱۹)، ۲۵-۴۲.
- کاظم‌پور، ذکریا؛ بهرامی، محسن (۱۴۰۰). «بررسی ابعاد ارزیابی تهدیدات هوشمند آینده»، *فصلنامه مطالعات بین‌رشته‌ای دانش راهبردی*، ۱۱ (۴۵)، ۱۲۱-۱۴۸.
- کلاهچیان، محمود (۱۳۸۴)، «الگوی طراحی استراتژی ملی در جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات راهبردی*، مجموعه مقالات همایش ملی مطالعات استراتژی در جمهوری اسلامی ایران، تهران.
- کوشا، حسین؛ نوذری، فضل‌الله (۱۴۰۰). «تبیین اصول رهنامه راهبردی نظامی-امنیتی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک*، ۱۹ (۸۵)، ۲۹۴-۲۷۱.
- لطیفیان، سعیده (۱۳۹۰). «پندار از تهدید و سیاست‌های امنیتی ملی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه روابط خارجی*، ۳ (۱)، ۱۷۵-۲۰۷.
- مقیمی، ابراهیم (۱۳۸۹). «گونه‌شناسی تهدیدهای امنیتی ملی جمهوری اسلامی ایران»، *فصلنامه آفاق امنیت*، ۳ (۸)، ۵-۲۸.
- نورازد، عبدالناصر (۱۳۹۹). «تهدیدهای روزافزون امنیتی و ضرورت تدوین دکترین دفاعی»، *رژنامه هشت صبح*، قابل دسترسی در: <https://8am.media/fa/growing-security-threats-and-the-need-to-formulate-a-defense-doctrine/>.
- نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵). *فرهنگ دفاعی - امنیتی*. تهران: نشر سینا.

ب- انگلیسی

- Doyle, M. W. (1997). *Ways of war and Peace: Realism*. Liberalism.
- Rousseau, D. L.; Garcia-Retamero, Rocio (2007). "Identity, Power, and Threat Perception: A Cross-National Experimental Study", *Journal of Conflict Resolution*, 51 (5), 744-771, available at: <https://doi.org/10.1177/0022002707304813>.

- Takeyh, Ray (2006). *Hidden Iran: Paradox and Power in the Islamic Republic*. New York: Times Book.
- Brauch, H. G. (2011). *Concepts of Security Threats, Challenges, Vulnerabilities and Risks, Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security*. Hexagon Series on Human and Environmental Security and Peace, Springer, Berlin, Heidelberg.